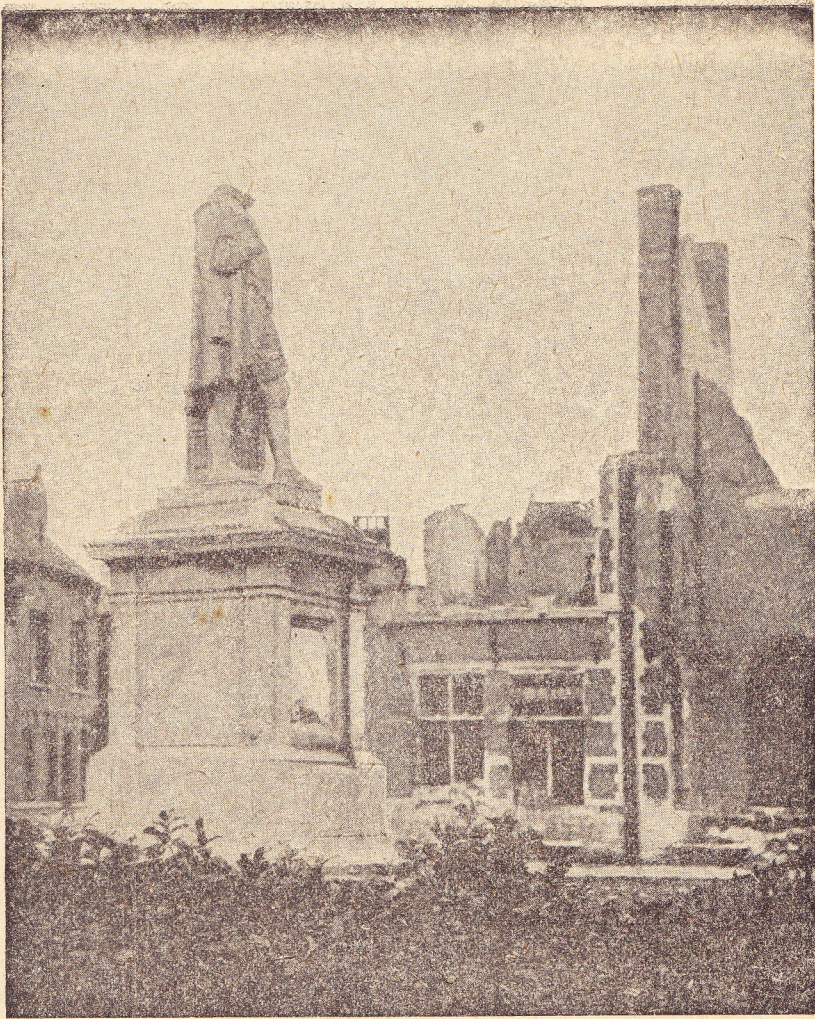

Het onthoofde standbeeld van Kiliaan te Duffel.

Het eigenlijke beleg van Antwerpen begon den 20ⁿ September. Toen braakte het Duitsch geschuut de eerste granaten op de eerste fortenlinie.

Twee dagen te voren had de vijand nogmaals geweldig Mechelen beschoten.

Er waren geen twee honderd mensen in de stad gebleven. Wie Mechelen bezocht, waande dat ze geheel verlaten was. Maar neen, hier en daar woonden nog enkele burgers als in dit onmetelijk kerkhof. Ook de kommissaris Callant vertoefde er nog.

En nu moeten we hier bij al het dramatische toch een anekdote verhalen. Ze werd na de bevrijding, op 5 December 1918 meegedeeld; toen kommissaris Callant, die door zijn ambtgenooten gevierd werd, door den feest-redenaar Frans Sips op luimige wijze verteld, als volgt:

«Laat mij toe, Heer Kommissaris, aan mijne vrienden te vertellen hoe gij den oudsten burger van Mechelen het leven hebt gered.

Het was in September 1914, tusschen de eerste bombardementen en de groote beschieting van 27 September. Er waren geene twee honderd

mensen in de stad gebleven; de mannen van 't Rood Kruis van Antwerpen kwamen in 't gasthuis en in al de apotheken de voorwerpen opeischen, die voor het leger konden dienen. Kommissaris Callant vergezelde hen en vernam, dat zij zochten te weten, waar Op-Signoorken verborgen was. Dat wekte argwaan: Op-Signoorken te Antwerpen! dan zag Mechelen hem nooit meer terug en zou geen beetje uitgelachen worden door de Sinjoors. Poets wederom poets; vertelt de volkslegende niet, dat de Maanblusschers Op-Signoorken te Antwerpen gestolen hebben? Wij klommen: de kommissaris, Van Laken en ik, door middel van eene ladder, in het Oud-Paleis op de Schoenmarkt en haalden onzen ouden burger uit zijn koffer, waar hij zoo vast sliep, dat hij nog niets van al de bombardementen vernomen had.

Wij maakten hem eene kist en begroeven hem te Ste Kathelijne-Waver in den hof van Van Laken, met de aanbeveling zich zeer stil te houden, tot wij hem er weer zouden uithalen. Nu schijnt het dat, juist op die plaats, boven den kop van Op-Signoorken, de Duitschers vuur aanlegden

voor hunne keuken. De gultennatuur van Op-Signoorken kwam boven om menige poets te bakken aan de vijanden van zijne beminde stad. Als er een zich neerzette op den grond, sprong die aanstonds weer op; het scheen hem dat de bodem onder hem bewoog als bij eene aardbeving: dat was 't niet, het was Op-Signoorken, die zich omkeerde in zijne kas, wanneer een mof neerzat op zijn gezicht, omdat hij geen Duitschen stank kon verdragen. Als ze 's avonds neerlagen bij 't vuur, hoorden ze eene stem in de nabijheid; en als ze riepen: werda? antwoordde niemand; en dat ging zoo maar altijd voort, zoodat ze, op 't einde, meenden dat het de wind was in de boomen. Maar 't was de stem van Op-Signoorken die riep: « Schelmen, dieven! »

Hij had zich zoodanig geweerd dat toen wij hem, na de bezetting der stad ophaalden, zijn kleederen hem in lodderen van het lijf hingen, en mijn vrouw om hem deftig onder de menschen te laten verschijnen hem een splinternieuwen tenue moest maken. » (1)

In het gasthuis vertoefden ook nog vier zusters tot 27 September. Op verzoek van den burgemeester waren ze na hun eerste vlucht uit Gent teruggekeerd. Van Duffel waren ze onder een slagregen te voet naar Mechelen gegaan.

Dan barstte die vreeselijke beschieting los. De zieken die zich zelf uit de voeten konden maken deden het; uit de stad bracht men gewonden en dooden. De zusters begroeven met eigen hand acht lijken in den hof. Tien gewonden voerden ze dan nog op hun tweede vlucht naar Gent mee.

Om kwart over acht vielen de eerste granaten. De beschieting duurde den ganschen dag. Kardinaal Mercier begaf zich naar Antwerpen.

Een vrouw werd getroffen op de Oude Liersche baan, geraakte nog te Contich, waar ze overleed.

Een bewoner van Leuven vluchtte zinneloos tot aan Battel en verdronk daar. Een onbekende vrouw werd in de Deckerstraat getroffen, een burger lag dood tegen de haag over het gemeentekerkhof. Zes inwoners kwamen tegenover de Hanswijckkerk om.

Bij vorige en deze bombardementen telde men 38 slachtoffers.

Mechelen zelf werd niet verdedigd en den 28^e September rukte de vijand de gehavende stad binnen. Hij stichtte nog brand en aldus vertoont Mechelen veel puin.

Langs den linker kant van den IJzeren Leen lagen al de woningen van aan den hoek der Schaalstraat tot tegen het oud Schepenhuis plat gebrand; aan de overzijde en den steenweg ontwaarde men hetzelfde droevige beeld.

In de O. Lieve Vrouwstraat werden veel woningen vernield; van aan den Vijfhoek tot voorbij de Tesschestraat werden rechts alle huizen vernield. Schipstraat en Nauwstraat en de Graanmarkt hadden insgelijks veel geleden.

De soldaten braken in de woningen, roofden en plunderden.

Terwijl de vlammen oplaaiden en muren krekend instortten, werd er nog maar altijd gestolen, zoodanig dat de buit met wagens vervoerd werd. Hier waren niet alleen Duitsche soldaten aan 't werk maar ook het schuim der stad en van 't omliggende. (1)

Uit mededeelingen welke ik welwillend van den heer schepene Van den Hende ontving; vernam ik, dat er te Mechelen 343 woningen geheel en 690 gedeeltelijk vernield werden, dat is rechtstreeks door granaten getroffen.

Daarenboven waren meer dan duizend woningen beschadigd door granaatscherven en het binnendringen der Duitschers, die deuren inbeukten en ernstige vernielingen aanrichtten. Het breken van ruiten en het inslaan van voordeuren wordt hierbij niet als schade gerekend.

Meer dan 5000 huizen werden geplunderd!

Tot de voornaamste vernielde en beschadigde gebouwen behoort het hotel Busleyden, eigendom van den Berg van barmhartigheid, 't Was een paleis in 1503 daar Jerome Busleyden, kanunnik en geestelijk raadgever van den Grooten Raad opgericht en het bevatte veel kunstschaten, meerdere fresco's van groote waarde, twee monumentale gothische schouwen en tal van kostbare meubelen. Alles is vernietigd en men mag de schade op een millioen schatten er mee rekening houdend, dat het verwoeste niet meer vervangen kan worden.

De kathedraal en de Romboutstoren waren veertig maal door granaten getroffen. De kostbare ramen waren vernield. In het dak en de muren gaapten openingen. Schade aan den toren: 460.000 frank en aan de kerk 600.000 frank. De Onze Lieve Vrouwe kerk had gaten in het dak. De ramen waren gebroken. Schade: 180.000 frank.

St. Janskerk: middengewelf doorboord, dak vernietigd. Schade: 21.000 frank.

In 't algemeen mocht men zeggen, dat alle kerken gehavend werden in dak en toren.

Het klooster van de Zusterkens der armen in de Leopoldstraat en de groote meubelfabriek van Van der Auwera werden geheel vernield. Ook het paleis der archieven was zwaar beschadigd. En waar zag men niet afgebrande huizen: Van Benedenlei. Melaan, Leuvenschen steenweg, op Neckerspoel, Nieuwendijk enz. Van de nieuwe lanskazerne op den Lierschen steenweg werd een vleugel verwoest.

Mechelen was 7 maal met licht, maar de 8^e en laatste maal (27 September) met zwaar geschut beschoten.

Nu konden de Duitschers hun artillerie plaatsen om de fortelinie aan te vallen en dus het beleg van Antwerpen te beginnen.

De soldaten gaven zich weinig rekenschap van al het ernstige van den toestand en gevoelden zich veilig binnen den vesting gordel.

Zoo verhaalt F.H. Grimaudy, artillerie-wielrijder, bij de 101^e batterij, in zijn werk: « Six mois de guerre en Belgique. »

1) Uit: « Kommissaris Callant » door Frans Van den Bergh.

1) Frans Verhaert. « De Duitschers te Mechelen. »

« Voor de eerste maal komen de Duitschers zich dus tegen onze fortenlinie wrijven. Dat lijkt ons waarlijk zeluzame vermetelheid toe. Als wij bij onze voormalige uitvallen door de aankomst van hun versterkingstroepen verplicht waren binnen het versterkt kamp te wiken, bleven zij op eerbiedwaardigen afstand, als verwittigde en voorzichtige vossen, die er in geslaagd zijn de verzoeking naar versneden vleesch in wat ze een stuk vermoeden te overwinnen.

In de vesting van Antwerpen gevoelden we ons dus veilig als in de maan. En nu nog, terwijl ze met een dreigend gebaar vooruitrukken, lijkt het ons of ze de maan met hun tanden willen grijpen... of neernalen met kanonschoten.

« Welnu, laat ze maar eens komen kijken » zegt Pirotte, « Als ze niet weten, wat het betekent de hand op een stekelvarken te leggen ! »

Voor ons is die uitdrukking vrij juist. Antwerpen schijnt wel een niet te grijpen stekelvarken.

« Men zegt dat ze met geweldige kanonnen komen », vertelt een ander.

« Dan zullen ze die tegen onze koepels gebruiken. »

« Wij hebben levensmiddelen voor tien jaar » verzekert Pirotte met de beslistheid van een voornaam intendant.

« Over tien jaar zal men reeds lang het jaargetijde van den laatsten Pruus gezongen hebben », beweert Charlier, een Luxemburgsche boer.

« Tien jaar zonder Brussel weer te zien ! » zucht Robin.

« Och », zegt Grotte met zijn glimlach van Luikenaar. « Antwerpen is een schoone stad. We zouden er ons misschien niet vervelen. »

Ziedaar ongeveer de bewoordingen en heelemaal de geest van gesprekken, welke wij toen voerden.

Antwerpen is de klip en de vuurtoren. De klip, die verwoedste golven als glas breken zal. De vuurtoren waar, den storm trotseerend, de vrijheid en souvereiniteit der natie blinken. Vuurtoren met roode stralen, waaruit ook de moed en de smart der natie blinken. Wij hebben ons in die wijkplaats en om dien vuurtoren verzameld en wij dagen er den slechten oceaan der teutoonsche golven uit.

Wie ons zou gezegd hebben, dat we twee of drie weken later onze machtige fortenlinie gingen verruilen tegen een waterlint van tien meter breed ; in het vlakke land van Veurne-Ambacht, ware als een verrader gesteenigd of als een gek opgesloten geworden.

De gevolgen bewezen, dat het 't best zoo was. Op dat oogenblik zondigden we door onze groote onwetendheid en door het innerlijk vertrouwen bij alle Belgen in de onneembaarheid van Antwerpen. »

En wel mocht Grimaudy zoo spreken. Aldus was inderdaad — wij wezen er reeds op — onze meening. Veel was er over Antwerpen gesproken, en eensklaps hoorde men bijna over het gansche land de zware stem van het kanon.

« 't Is op Antwerpen », vertelde men.

En de stemming werd ernstig, ondanks al 't optimisme. Wie immers had niet een geliefde

onder dat gebulder, in 't gevaar en de onzekerheid ginds?

« Het geschut wordt al zwaarder » schreef Stijn Streuvels op 30 September in zijn dagboek. « Soms gaat het in geregeld salvo, en dan weer als een donder waar de slagen zich versmelten om in eens al het geweld uit te braken.

« Hoor ze schieten ! Hoor ze toch schieten ! » roept een wijfjetje op straat.

Ze heeft twee zonen bij 't leger, en ik stel me voor hoe elke slag in haar gemoed dreunt, als de dood en de vernieling zelf. »

We zullen eerst een overzicht van de krijgsbedrijven geven, om daarna vele episoden afzonderlijk en uitvoeriger te beschrijven, ook in verband met de handelingen der bondgenooten in Frankrijk.

Het Duitsch belegeringsleger bestond uit : het IIIe reservekorps, de I^e en IVe ersatzdivisie ; een divisie fusiliers-mariniers, een Beiersche divisie, de 26^e en 37^e brigade landwehr, een brigade belegeringspionniers, een brigade artillerie te voet.

Veel Duitse genie-ingeniieurs en officieren die te Brussel verbleven, moesten elken dag voor de forten-linie aan de grondvesten voor het geschut werken, maar waren door de uitvallen in hun arbeid gehinderd. Hun teleurstelling zou echter in trots overgaan. Onze forten gebouwd om kanonnen van hoogstens 210 mm. te weerstaan, werden nu bestookt door stukken van 380 en 420. En de vijand was overvloedig van munitie voorzien en behoefde niet zuinig te zijn.

Onze artillerie kon ten hoogste 12 km. ver schieten en de tegenpartij 15 km. en meer.

Van af den eersten dag moesten van onze zijde de illusies verdwijnen.

LXIII.

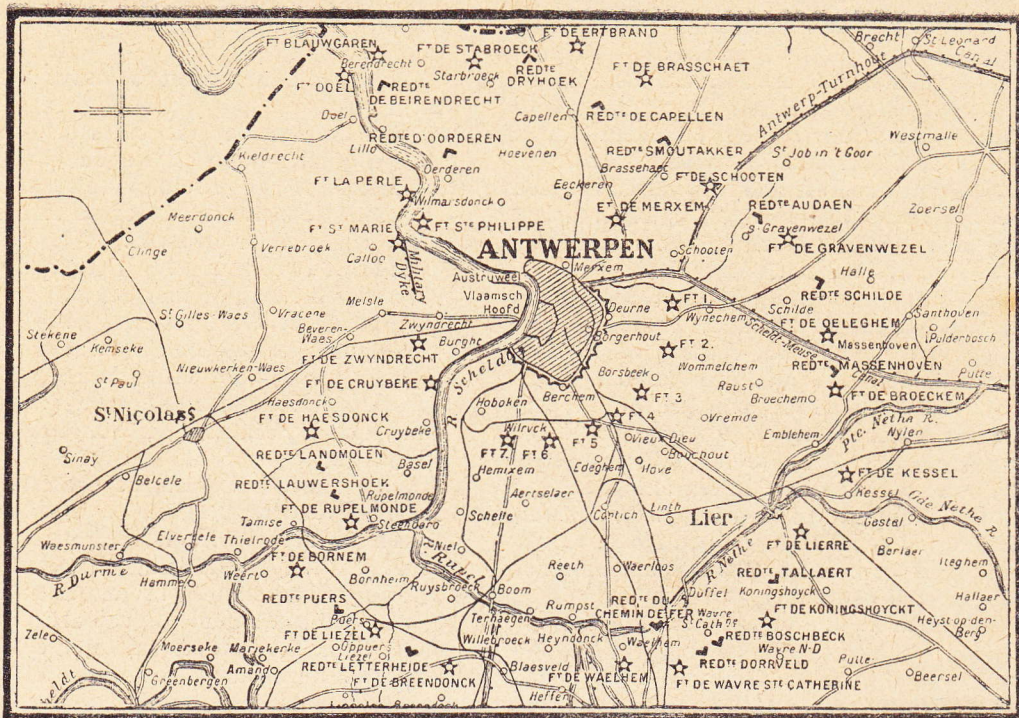
OVERZICHT VAN DE KRIJGSBEDRIJVEN BIJ ANTWERPEN.

27 September : De Duitschers trachten over de Schelde te geraken, bij Dendermonde, Baasrode en Schellebelle. Onze vierde divisie, die tien stellingen aan den overkant bezet hield, was op hare hoede en sloeg de aanvallen af.

Trouwens, de hevige gevechten zullen voor hen pas enkele dagen later volgen, want thans voert de vijand eigenlijk een schijnbeweging uit, om de aandacht der Belgen van zijn hoofddoel af te leiden.

Antwerpens stelling is in vijf sektoren verdeeld : 1^e sektor, ten Noorden, forten St-Filip, Merxem, Kapellen, enz. ; 2^e sektor, ten Oosten, forten 's Gravenwezel, Oelegem, enz. ; 3^e sektor, ten Zuid-Oosten, aan de Nethe, bij Lier en Duffel, enz. ; 4^e sektor, aan de Rupel, forten Bornhem, Liezele, enz. ; 5^e sektor, op den linkeroever der Schelde en het land van Waas.

28 September : Een Maandag. Juist op 't mid-daguur komt de eerste geweldige granaat van den vijand op Waalhem's fort terecht. 't Is het begin der beschieting, die nu gericht wordt te-

De strijd rond Antwerpen. Kaart der forten.

gen den tweeden fortengordel: Bornhem, Lizele, Breendonk, Waalhem, Ste-Kathelijne-Waver, Koningshoyckt, Lier, Kessel en Brochem. Het eerste vuur wordt op Ste-Kathelijne-Waver en Waalhem gericht, en wel met zulk een juistheid, dat het al dadelijk blijkt, hoe de vijand door zijn spionnendienst op de hoogte is van ons verdedigingsstelsel.

Onze forten en de veldstukken in de tusschenruimten antwoorden onophoudelijk, maar kunnen het monstergeschut van den vijand niet bereiken. Den ganschen nacht en ook den volgende dag braakt de artillerie van den tegenstander haar schroot uit.

In het fort van Waalhem o. a. zijn ook artillerie van Namen, voor wie dit geweld niet vreemd is. Hun Antwerpsche kameraden, die wel eens schertsend gezegd hebben « Ge zijt bij Namen veel te rap weggelopen », beginnen nu iets van den waren toestand te begrijpen.

Het opperbevel zendt haastig de eerste en tweede divisie in den derden sektor (Waalhem-Lier). De derde en zesde divisie blijven in den vierden sektor (Dijle-Schelde). De vierde divisie is bij Dendermonde en de vijfde divisie in reserve.

29 September : De Duitschers vallen den vierten sektor aan. De derde en zesde divisie moeten zich tot op 1500 meter van de fortenlinie terugtrekken. De zware vijandelijke artillerie beschiet het fort Breendonk en de gansche streek daarachter, tusschen Ruisbroek en Willebroek. De Duitschers doen een aanval op Blaasveld, maar het vuur van Breendonk jaagt hen uiteen. Het fort van Ste-Kathelijne-Waver wordt, na

30 uur bombardement, tot zwijgen gebracht. (1)
Het kruitmagazijn springt.

De Duitschers concentreeren hun vuur op de forten van Waalhem, Koningshoeyck en Lier, in den derden sektor. De vijand bombardeert ook Duffel. Om 6 uur 's avonds ontruimt het garnizoen het fort van Waver.

Bij Mechelen hangen twee Duitsche kabelballons tot waarneming. De genie verzwaart de lading toniet in de spoorwegbrug van Duffel.

De bevolking verlaat het dorp. (2)

Een geblindeerde trein met een kanon rijdt van Contich naar Duffel en beschiet den vijand.

30 September: Granaten treffen en vernielen het groot water-reservoir, dat achter het dorp Waalhem ligt. 't Is van de Antwerpsche waterleiding (Water Works), die hier haar pompstations heeft, bij de Nethe.

De gouverneur van Antwerpen (generaal De-
guise) heeft het voorzien, en de drooge dokken
der stad met drinkbaar water laten vullen.

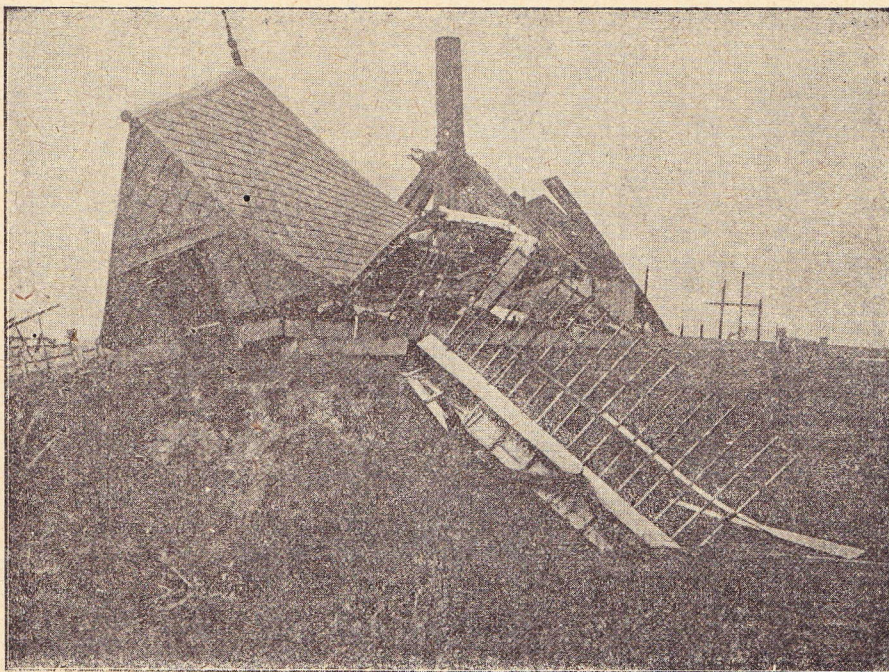
Het fort van Waalhem is reeds zeer gehavend en ontvangt tien projektielen per minuut, maar vuurt nog dapper met zijn overblijvende stukken voort.

De bevolking van Waalhem en andere plaatsen vlucht heen. Het personeel van de statie vernielt de toestellen en trekt zich terug. De genie laat de brug van Waalhem springen.

's Avonds wordt het gemeentehuis van Duf-

1) Over dit feit en vele andere zullen we na het overzicht uitvoeriger handelen.

2) Ook over Duffel volgen meer bijzonderheden, o a de uittocht der zinneloozen.

Een door een bom uit een Taube

vernielde molen te Epegghem.

fel geraakt, het verblijf van het kommando van den derden sektor, dat zich dan naar Linth begeeft, een klein dorpje tusschen Contich en Lier. De gansche sektor wordt hevig beschoten, zoo wel de forten als de tusschenruimten.

Het bombardement duurt den ganschen nacht geweldig voort.

In dien nacht trachten de Duitschers bij verrassing de brug van Dendermonde te nemen. Vooraf had een zwaar bombardement onze infanterie gedwongen den dijk op den linkeroever te verlaten. Een schildwacht ziet een grauwe massa aan den overkant en waarschuwt zijn overste. De vijand wil inderdaad de brug bestormen. Ons geschut, onze mitrailleurs en soldaten van het 13^e linie richten een hevig vuur op hem. De voorste Duitschers beschermen zich achter matrassen. In spijt van het vuur, dringen ze vooruit. Eensklaps blaast onze genie de brug op. Een hevige slag klinkt. De brug bezwijkt. Stukken ijzer, bloedige stukken vleesch, ledematen vliegen in den gloed der vlammen omhoog, en de overlevenden der aanvallende kolon vluchten in paniek binnen Dendermonde terug. (1)

1 Oktober: Brand te Onze-Lieve-Vrouw en Kathelijne-Waver. In den nacht tracht het garnizoen van Kathelijne-Waver's fort dit weer te bezetten. De vijand beschiet daar hevig onze stellingen. De forten zwijgen, maar de batterijen antwoorden nog krachtig. Wij hebben zware verliezen. De troepen krijgen bevel, kost wat kost, stand te houden. Vele huizen in het

dorp storten in. 's Avonds bezet de kommandant van het fort dit weer, al woedt er brand en is het één ruïne. De Duitschers doen een aanval bij de redoute Dorpveld, die hen uiteen jaagt. Het fort Waalhem wordt tot zwijgen gebracht en is een puinhoop. Het garnizoen verlaat het.

Ook Koningshoyck moet den strijd opgeven. Om 12 uur springt het munitiemagazijn; om 2 u. 30 heeft een nieuwe, geweldige ontploffing plaats. Het fort Lier wordt hevig beschoten en gehavend. Het krijgt dien dag, buiten vele andere granaten, 60 granaten van 420 m/m. De Duitschers doen een aanval, maar worden teruggeslagen.

Duffel wordt zwaar beschoten, vooral rond de statie. De zinneloozen van het gesticht zijn de laatste burgers die vertrekken. (1)

De Belgische genie vernielt den kerktoren van Duffel. De Duitschers beschieten Willebroek en het fort Breendonk.

's Morgens vielen ook de eerste granaten op de stad Lier. De vijand bombardeert de stad van uit Heist-op-den-Berg. Het hospitaal wordt geraakt: vijf soldaten en twee vrouwen worden gedood. De bevolking slaat op de vlucht. Huizen storten in. (2)

2 Oktober: Voortzetting van het algemeen bombardement, vooral op Breendonk, de bruggen van de Rupel, Bornhem, Kessel, de statie van Duffel. Tallaert-schans wordt ontruimd.

De eerste brigade der vijfde divisie en het eerste regiment karabiniers slaan bij Lier hevige aanvallen af. De eerste en tweede divisie worden op de Nethe teruggedreven. De Duit-

1) Ook deze episode wordt met andere van de verdediging op den linkeroever, nader verhaald. Thans geven we, tot duidelijker begrip van het beleg, een algemeen overzicht.

1) Zie verder.

2) Aan de beschieting en de bezetting van Lier wijden we een afzonderlijk hoofdstuk.

schers doen een aanval op het vermelde fort Waalhem, maar worden door mitrailleurvuur teruggeslagen. Meer dan 250 projektielen vallen om de statie van Duffel, wat het aantal, tusschen 27 September en 30 Oktober, in een kring van 200 meter rond de statie, op 12.000 zal brengen.

Om 7 uur 's morgens doen de Duitschers een aanval bij Ste-Kathelijne-Waver. De eerste afdeeling is in Belgische uniformen vermomd, maar de list wordt bijtijds ontdekt. De onzen moeten wijken en vele gewonden achterlaten.

De infanterie trekt om 1 uur in den namiddag over de brug van Duffel terug. Om 2 uur volgt de artillerie der eerste divisie. Een Roode Kruis-trein, die de statie binnenrijdt om gewonden te halen en tien vlaggen voert, wordt, ondanks die duidelijke teekenen, hevig beschoten. Toch laadt men de gekwetsten op. De trein vertrekt, nog door projektielen achtervolgd. Om 8 uur des avonds wordt de spoorwegbrug opgeblazen. Het fort Lier wordt hevig beschoten. De onzen slaan hardnekkige aanvallen af. In de stad woedt brand. Ontploffingen in het fort. Om 2 uur in den namiddag valt de 235° granaat van 420 m/m. Om 6 uur wordt het fort verlaten. Alleen het fort van Kessel en het fortje van Duffel weerstaan nog.

3 Oktober: Geweldig bombardement van Kessel. Het fortje van Duffel verschiets zijn laatste munitie. De bezetting trekt om 10 uur des avonds op den rechteroever der Nethe terug. Deze oever ligt onder zwaar vuur. Ook het fort van Kessel bezwijkt en wordt in den loop van den dag ontruimd. De eerste verdedigingslijn is in de handen van den vijand.

De strijd wordt op de Nethe-linie voortgezet. De Duitschers bestormen driemaal achtereen den overgang van de Nethe bij Waalhem, maar nog te vergeefs.

's Avonds komt de eerste brigade Britsche troepen, onder groote geestdrift der bevolking, te Antwerpen. Minister Churchill is vooraf gekomen en heeft ons hoofdkwartier verzocht den weerstand te verlengen. Hij is buitengewoon optimistisch en verzekert o. a. aan den burgemeester, Antwerpen te zullen redden.

Ons opperbevel was reeds tot de ontruiming van Antwerpen besloten, maar stemt in langer verzet toe. (1)

De Engelsche afdeeling, die te Zeebrugge landde, telde drie brigaden, samen ongeveer 10.000 man, onder het kommando van generaal Paris. Het eerste detachement bestaat uit 2.500 man, en deze defileeren 's Zaterdags avonds door de straten van Antwerpen.

't Zijn flinke mannen, maar slecht uitgerust. Dezen worden naar het front, tusschen Lier en Duffel, gezonden, naast onze tweede divisie.

Antwerpen kon echter niet meer gered worden. De vierde divisie verijdtelt bij Dendermonde en Schoonaarde de pogingen van den vijand om over de Schelde en in 't land van Waas te dringen. Aan haar is een gewichtige taak toe-

vertrouwd, want als de Duitschers over de Schelde geraken, kunnen ze ons leger binnen Antwerpen als in een val opsluiten.

De Duitschers beschieten Broechem en de tusschenruimte van dit fort, alsook Kessel.

4 Oktober: De Duitschers verdrijven onze laatste troepen van den Zuidelijken oever der Nethe. De genie ontbloomt het terrein naar Linth van dennebosschen, struiken en andere hindernissen. De granaten vallen tot bij dit dorp. Bouchout wordt beschoten. Vlucht der bevolking van verscheidene dorpen.

De Engelschen bezetten de loopgraven bij Lier.

Hevige beschieting van het fort Broechem. De genie vernielt de bruggen over de Nethe. Geweldige gevechten bij Schoonaarde, aan de Scheldebrug.

De Duitschers beschieten hevig onze stellingen, maar onze troepen behouden hun posities nabij de brug.

5 Oktober: Drie regimenten Duitschers trekken bij Lier de Nethe over, maar botsen op de tweede legerdivisie en op Engelsche troepen van generaal Paris.

Ook ten Zuiden van Lier is de vijand de rivier overgetrokken.

In de stad wordt nog hevig gevochten. Uit de huizen schieten mitrailleurs op den aanrukken den vijand. Op straat grijpen de benden elkaar aan.

De laatste Belgen en Engelschen wijken.

Dronken Duitschers steken huizen in brand, na ze geplunderd te hebben. (1)

's Nachts voert generaal Dossin's tweede divisie een tegenaanval uit tusschen Duffel en Lier. Het tweede karabiniers en het tweede en zesde jagers te voet, het 26° linie en de Britsche afdeelingen, die er deel aan nemen en dapper strijden, winnen aanvankelijk terrein, maar moeten voor de overmacht wijken, en trekken zich tegen den morgen ten Noord-Westen van Lier terug.

Tusschen Waalhem en Duffel houdt de eerste divisie den vijand, die talrijke bestormingen doet, nog tegen.

Bij Schoonaarde, aan de Schelde, gaat het dien dag ook geweldig toe. Al in den vroegen morgen opent van weerszijden de artillerie het vuur. Het Duitsch geschut is zeer hevig. Luitenant Burllet schreef over de beschieting daar: « Ik heb zeven man van mijn peloton verloren, waaronder een onder-officier en mijn geliefden ordonnans; een shrapnell ontplofte op twee meter van ons en nam mijn armen Turtinier het gezicht weg. Ik zocht dekking achter zijn lijk, van 6 u. 30 tot 7 u. 45, waarop ik met duizend gevaren achteruit week, nadat ik het lichaam, dat me beschermde, voelde trillen onder de granaatscherven. »

Kommandant Cartuyvels schreef er over: « Om half-acht hield het vuur op. Ik kom uit mijne schuilplaats en hoor aan den overkant van het water Duitsch spreken. Pang!... Een kogel treft me midden in de borst en stuit als door een

1) Zie verder meer bijzonderheden over deze Britsche hulp en de komst van minister Churchill.

1) Zie verder over de bezetting te Lier.

wonder op een mesje af; een tweede kogel dringt door mijn linkerknie. Mijn eskadron moet terug. Ik kruip op één voet en twee handen. Ik geraak in een eerste, dan in een tweede gracht met water gevuld. Dit reikte me tot aan den hals en ik sleepte me over het natte gras voort, toen een kogel me aan de rechterdij, dicht bij de heup, kwetste. Ik was geblokkeerd en veinsde dood te zijn; maar ondanks dat, schoten de beschaafde kerels voort. Welk een zedelijke re-traite als men twaalf tot dertien uur onder de vijandelijke kogels ligt!

Ik schreef op mijn manchetten een vaarwel aan mijn vrouw en mijn moeder en wachtte den dood af. Boven mijn hoofd huilden de granaten en floten de kogels. Een soldaat kroop eenige meters van mij voorbij, een kogel doorboorde zijn hoofd. Hij slaakte een schorren kreet en gaf den geest. In den namiddag kreeg ik een dum-dumkogel in de linkerdij, die mij veel deed lijden.

Bij het vallen van den avond werd ik, dank zij een fluitje, dat ik gebruikte voor het geven van signalen, door den wachtmeester de Looz-Corswarem en den ruiter Thibaut gevonden, en met de hulp van een burger en een soldaat, dien, naar ik meen, Ledent heet, legden ze mij op een kruiwagen en voerden ze me naar Daal. Ik was gered. »

Onder de leiding van dokter Godenne, haalden de Looz en Thibaut nog vele gewonden op. Zij werden gedekoreerd. Zeventien man werden dien dag gedood of vermist; zeven man waren gewond en naar het hospitaal gebracht. Op drie officieren waren er twee ernstig gewond. Dit voor het vierde eskadron van het eerste lancers, dat den dank van het vaderland verdiende.

De Duitschers trachtten dien dag de rivier over te trekken, maar mislukten. Een bataljon grenadiers waagde zich tot bij Sint-Amands, maar moest voor de overmacht wijken.

Ook bij Blaasveld woedt de strijd en van uit tal van huizen bestookt de vijand met zijn machinegeweren onze eerste linie.

6 Oktober: De zware artillerie bombardeert het fort Broechem. Om half-elf 's morgens is een deel van 't fort in puin geschoten. Om 4 uur in den namiddag zijn de meeste gewelven doorboord en is de laatste koepel ingestort.

Om 5 uur is het fort geheel vernield. 't Is het tiende fort of schans die nu bezweken is, en de bres in den buitengordel bedraagt reeds twintig kilometer.

De Duitschers nemen maatregelen om met hun volle macht de Nethe over te trekken. De overstroming van de rivier was niet naar wensch geslaagd.

In den namiddag werpt de vijand twee bruggen op tusschen Duffel en Lier en vijf te Lier zelf. Ons geschut is niet bij machte dezen arbeid onmogelijk te maken. De munitie begint te ontbreken. Onze troepen en de Engelschen zijn teruggetrokken op Vremde, Bouchout, Hagenbroek, aan den weg Lier-Antwerpen.

De vijand trekt de rivier over.

Ook het fort Breendonk ligt onder zwaar vuur. De batterijen verlaten Blaasveld en trek-

ken bij Ellegaard over de Rupel en bij Rupelmonde over de Schelde.

Ook aan de Schelde zelf wordt het kritiek. Het dertiende linie ligt bij Schoonaarde, het achtste te Grembergen, tegenover Dendermonde, en het tiende bij Baasrode.

De vijand richt zijn vuur op Schoonaarde, Baasrode en Grembergen, en bereidt een aanval voor. Deze breekt bij Schoonaarde los, waar de Schelde een hoog vormt, die voor de Duitschers voordeelen biedt, daar zij de onzen in de flanken kunnen bestoken.

De karabiniers, lancers en infanterie hebben tot taak bij Berlaar een hevigen weerstand te bieden, maar worden op hevig vuren van shrapnells onthaald. Weldra voegen er zich kleinere en grootere granaten bij. De onzen vernielen nog twee Deutsche batterijen en zien de bedieningsmanschappen vallen of vluchten. De overlevenden en anderen komen terug om de stukken te halen, doch slagen er niet in.

Doch te Berlaar liggen vele gewonden. In den nacht zijn eenige Duitschers de Schelde overgezwommen en met touwen trekken ze vloten kameraden naar dien oever en zelf met wat lichte artillerie, welke nu onze troepen in de flank vuurt.

Berlaar wordt onhoudbaar. Het regent projectielen in het dorp. De troepen moeten het ontruimen en beschieten het dan op hun beurt. Een afdeeling ruitery komt het 13^e linie steunen. Onze artillerie vuurt op een fabriek, schiet ze in brand en ziet de Duitschers, die er in genesteld waren, vluchten.

Wij bezetten weer den oever, want er moet hier kost wat kost nog stand gehouden worden, daar de aftocht van het Belgische leger begonnen is. Om 8 uur 's avonds oordeelt het hoofdkwartier den toestand van Antwerpen hopeloos, en de Koning geeft het bevel tot den terugtocht. Het leger zal over de Schelde wijken. De verdere verdediging tot dekking wordt toevertrouwd aan de tweede divisie, de vestingtroepen en de Britten.

De eerste en tweede divisie zullen het eerst heengaan. In den nacht begint men met de uitvoering der beweging. De eerste divisie wordt van Sint-Nikolaas per trein naar Oostende vervoerd, om daar een nieuwe basis op te richten. Misschien zal er stand kunnen gehouden worden achter de vaart van Schipdonk en de Leie, zoo hoopt men nog.

7 Oktober: In den morgen trekt het gros van de Duitschers over de Nethe en vallen ze de tweede fortien-linie aan. Gansche dorpen buiten die fortien-linie slaan op de vlucht, langs Antwerpen en naar Holland of over de Schelde door Waasland.

Men kan voor de bevolking van Antwerpen de waarheid niet meer verbergen. Eensklaps verneemt ze den echten toestand. Voortdurend hadden de bladen geschreven, dat alles goed ging, de fortien stand hielden en de Duitschers teruggeslagen werden.

Bedaard nam men maatregelen voor een mogelijk bombardement. Men bracht levensmiddelen en matrassen in de kelders, zette er emmers

Nabij Sempst, in Brabant, waar zoo bloedig werd gevochten, wordt eene afgelegen woning, verdedigd door zeventien Belgische jagers, door de Duitschers omsingeld. Onze jongens weigeren zich over te geven en die Belgische soldaten sneuvelen tot den laatste, na den vijand groote verliezen te hebben toegebracht.

water om, zoo noodig, een begin van brand te blusschen, en voegde er een bijl bij, om desgevallend een uitweg open te kappen, zoo er eens een instorting moest plaats hebben.

Aldus hadden de bladen het aangeraden, en weinig telde men nog het gevaar. Vroeger al waren er inwoners vertrokken, naar Holland of Engeland, maar men had om hen gelachen en ze wegens hun vrees bespot. Anderen hadden de kinderen in veiligheid gebracht, doch keer-

den dan zelf terug. Velen uit de burgerij verrichtten nuttige diensten en wijdde zich aan het verplegingswerk in de talrijke ambulances. (1)

De gouverneur deelt nu plotseling mee, dat

1) Natuurlijk geven wij verder episoden uit het belegerde en beschoten Antwerpen. Hier deelen wij de algemeene feiten mee in het overzicht.

het bombardement aanstaande is en de burgers de stad kunnen verlaten langs de wegen van het Noorden.

Zonder overgang als 't ware, zijn de inwoners dus voor 't verschrikkelijkste gesteld: het bombardement. Ja, men heeft er wel over gesproken, maar nu is daar de zekerheid!

Toch ontstaat er geen paniek. Men overlegt, wikt en weegt. En daar gaan de eerste groepen, dan volgen andere en weldra is het een alge-

meene uittocht. Er zijn wel 500.000 menschen in de stad.

Het Roode Kruis voert gewonden weg. In de straten stijgt de verwarring... Men voelt, dat eensklaps het einde nadert van de veste, die men onneembaar waande.

Toch begrijpen weinigen den waren staat van zaken, en het algemeen gedacht is, dat de Engelschen de verdediging voort zullen zetten.

Vele gewonden moeten zich zelf helpen, strom-

pelen naar een station, steunend op een stok of wel op twee bezems, bij wijze van krukken.

De laatste treinen vertrekken meer dan overladen; booten, zwart van volk op het dek, omdat men in 't ruim reeds opeengehoopt zit, sloepen, lichters, jachten zakken den stroom af. En duizenden en duizenden gaan te voet naar Bergen-op-Zoom, Putte, Rozendaal of andere Nederlandsche plaatsjes.

Overall in Holland is het een geweldige stroom van uitgewekenen. (1)

De vijfde divisie wacht bij de brug van Burgt haar beurt af om over de Schelde te trekken. Men hoort het kanon van verschillende zijden, maar vooral ook van Dendermonde, waar nu het gevaarlijkste punt ligt, want langs daar kan de vijand den terugtocht verhinderen.

De derde divisie gebruikt de brug van Hemixem. De regeering is al van 1 Oktober naar Oostende vertrokken. De Koning begeeft zich nu — 7 Oktober — naar Sint-Nikolaas.

De zesde en vierde divisie houden de Duitschers aan de Schelde, van Baasrode tot Dendermonde, op. De tweede divisie blijft nog te Antwerpen.

Het 8° linie te Dendermonde is het eerste daar dat bevel krijgt van den linkeroever op te breken. Er was gevaar dat het omsingeld zou worden door de Duitschers, die rechts bij Schoonaarde en links bij Baasrode over de rivier dringen. De verbindingen met Antwerpen zijn afgesneden. Men heeft zooveel mogelijk materiaal ontruimd over de brug van Temsche, de lijn Puers-Sint-Nikolaas, maar tegen den avond moet men ze opblazen en trekken de troepen van daar op Lokeren terug.

Het 8° zal dus Grembergen verlaten.

Het heeft er zich dapper geweerd. Aan den overkant ligt het neergebrande Dendermonde. In het puin nestelt de vijand, die de ongelukkige stede van af begin September gemarteld heeft, maar er ook den klauw van ons leger voelde. Trotsch mag hij niet zijn op zijn houding, zijn daden, gansch zijn optreden hier.

De vermoeide soldaten van het 8° sluimeren waar ze een plaatsje gevonden hebben.

Ze hebben in weken geen voldoende rust genomen.

En het 8° kende reeds al het tragische van den terugtocht. Het is bij Namen geweest.

De mannen slapen met zware ademhaling, daar klinken gedempte bevelen. De geheimzinnigheid begint. Men schudt de slapers wakker.

« Verzamelen! »

« Waarom? »

« Het schijnt dat we vertrekken... »

« Is 't dan mis? »

« Wie weet het! Verzamelen op de plaats! »

Zoo zegt men en in het duister vergaderen de mannen als schimmen, yelen nog sluimerend schier ontevreden over de stoornis. Ze denken onwillekeurig aan Namen, aan dien kalvarie-

tocht naar Frankrijk, aan de gevaren, die van alle zijden loerden.

Verzamelen en vertrekken!

Het zich losmaken van de stellingen geschiedde in alle stilte. Waar de schildwachten stonden, plaatste men strooien poppen. De posten begaven zich naar Grembergen, welk dorp de troepen nu eveneens zoo geruischloos mogelijk verlaten. Men bondt stroo aan de hoeven der paarden en om de assen der wagens, verbiedt het rooken en spreken. De manschappen lijden honger. Men trekt in Noordelijke richting met het plan, dan naar Lokeren af te wijken.

Renboden brengen weldra het nieuws dat deze stad door den vijand bezet zal worden, of reeds bezet is en men dus meer het Noorden moet houden, en dekking zoeken achter de Durme, de kleine rivier van Waasland.

De troepen bereikten Waasmunster. Vluchtelingen met wagens, karren en allerlei voertuigen, versperden den weg en aan de brug werd bijna met geweld een doorgang gebaad.

Uit allerlei binnenwegen doemden afdeelingen van het 10° op. Die kwamen van Baasrode; zij moesten ook wijken, om aan omsingeling te ontkomen.

Met het 8° rukken ze nu naar de Durme op.

Het 13° van Schoonaarde, gedekt door de zesde divisie, zal trachten over Beirvelde het kanaal van Terneuzen te bereiken.

Lokeren zal dus spoedig door den vijand bezet worden.

Haastig trekken het 8° en detachementen van het 10° dan ook bij Waasmunster over de Durme.

Officiëren maken bekend, dat de brug vernield moet worden. Uit de menigte vluchtelingen stijgen kreten van protest en van woede op, of men jammert en klaagt, tiert en vloekt, dringt en drumt, waarna de oversten, door die radeloze tooneelen getroffen, een kwartier uitsstel verleen.

Dan ontstaat een geweldig gedrang onder al die ongelukkigen, om den nauwen doorgang te bereiken. 't Is een strijd van de sterkeren tegen de zwakkeren; kinderen vallen in 't water, de menschen twisten en schreeuwen, familieleden worden gescheiden, pakken barsten open en men ziet een tooneel van vreeselijke verwarring. Ieder wil zich nog redden, wil buiten 't bereik van den vijand zijn.

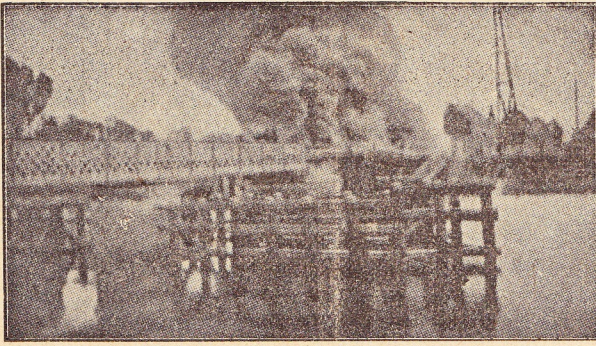
Men denkt aan Aarschot, Leuven, aan Sempst en Eppegem, aan Lebbeke en Dendermonde!

Geen wonder dat er angst heerscht. Maar als het kwartier verstreken is, staan er nog vele vluchtelingen op den Zuidelijken oever. Doch de genie kan niet langer wachten en de brug wordt vernield.

De bootjes moeten eveneens aan de andere zijde blijven. Het belang van het leger gaat vóór alles. Wanhopigen springen in 't water, zwemmen naar de overzijde of klemmen zich vast aan persen door soldaten uitgestoken. Wat al tooneelen!

De troepen koopen de wiukels van Waasmunster ledig. Zij krijgen dan bevel langs de Durme

1) Zie verder: Tooneelen van de groote vlucht.

De brug van Schoonaarde.

verdedigingswerken aan te leggen, hoe zwaar de vermoeienis ook op hen weegt.

Na eenige uren arbeid, komt er plots order, om den terugtocht te vervolgen. De vijand heeft Lokeren bezet en weerstand kan hier aan de Durme niet meer baten.

Vermoeid sleuren de mannen zich voort. De nacht valt en angstige onzekerheid bevangt de troepen.

Men vreest elk oogenblik een aanval van den vijand. Velen zijn zoo vermoeid, dat zij bij elke korte stonde rust zich neer laten vallen en inslapen. Sommigen werpen de geweren weg, de spade, den ransel en trekken half sluimerend voort, soldaten storten bezwijmd neer, worden bij gebracht, op een wagen gelegd, tot ze weer plaats moeten maken voor andere slachtoffers. Zoo zal ook deze afdeeling Noordwaarts rukken om de nauwe gang te volgen, die daar overblijft tusschen de Nederlandsche grens en den vijand, welke uit 't Zuiden van de Schelde oprukt en het wijkend leger in die flank bedreigt.

Voerlieden slapen op hun paarden, kanonnières op de kaissons, soldaten blijven slapend achter, op het land, in een gracht en voegen zich na 't ontwaken bij volgende detachementen of wijken naar Holland, waar ze aan de grens ontwapend worden. (1)

En alle wegen wemelen van vluchtelingen, gansche dorpen, rijk en arm, jong en oud, geheele gestichten van grijsaards en kranken.

Zoo had men reeds de zinneloozen van Mortsel, waar een groot gesticht is, naar dit van Zelzate gevoerd, want Mortsel lag in de vuurlinie. 't Was ook een allerzieligste stoet, die van hen, in wier brein 't duister was geworden. Ze werden te Zelzate in het gebouw aan 't kanaal liefderijk opgenomen. (1)

1) Zie verder: « De Interneering in Nederland. »

2) Na de bezetting van Antwerpen werden de zinneloozen van Mortsel teruggebracht. Het vervoer geschiedde met een vaartuig van den provincialen stoombootdienst der Wester-Schelde (uit Vlissingen dus) en ging via Terneuzen naar Antwerpen. Aan 't fort Ste-Marie kwamen Duitschers aan boord. « Nu zal ik ze eens allen in positie laten staan », zei een der zinneloozen tot den kondukteur van D... Die verpleegde was een

De brand van Schoonaarde.

Een geweldige rookzuil verduisterde de lucht.

Terwijl het gros van het leger aldus aftrok, waren de vestingtroepen dus nog op hun post, onbewust van den toestand. Ze vernamen de meest uiteenlopende geruchten, vooral van de steeds maar doortrekkende vluchtelingen. De posten stonden op de hun toegewezen plaatsen, en bij Haasdonk zagen wij groepjes, die zelfs nog bezig waren een hoefje neer te branden om het geschutsveld te verruimen.

In den namiddag waren in de stad de staatsgebouwen, de meeste hotels en winkels gesloten.

Eenige minuten vóór middernacht begon het bombardement, dat al dadelijk veel schade aanrichtte, zooals we in een verdere beschrijving zullen zien. De burgerij verschuilt zich in de kelders.

8 Oktober: De algemeene vlucht uit Antwerpen wordt voortgezet. Duizenden inwoners en dorpelingen van den omtrek hoopen zich aan de kaaïen op. Een onafzienbare stoet trekt langs de

vioolspeler. Eensklaps begon hij de « Wacht am Rhein » te strijken. De soldaten stelden zich in eerbiedige houding. Maar na den eersten regel van het Duitsch volkslied veranderde de muzikant van wijs en liet hij « Den Vlaamschen Leeuw » hooren. De Duitschers, die eerst nog geen erg hadden in deze plotselinge wijziging, stonden dus in militaire positie, toen het daar aan boord en over de Schelde ruischte: « Zij zullen hem niet temmen, den fieren Vlaamschen leeuw ». Men liet den speler ophouden, maar deze, in wiens geest al het licht dus nog niet uitgedoofd was, had toch het meeste genoegen van zijn zet.

Generaal Dossin.

wegen van Wilmarsdonck-Ossendrecht (van Merxem-Kapellen-Putten, van Brasschaat-Eschen-Rozendaal enz.; ook in het land van Waas. (Zie verder tooneelen uit de groote vlucht).

Het 4^e reservekorps en de 27^e landwehrbrigade bezetten de stellingen voor de forten 1 tot 6.

Een brigade marine-infanterie staat in tweede linie. Tusschen Dijle en Schelde voor de forten Breendonk, Liezele en Bornhem is een brigade marine-artillerie en de 4^e Ersatzdivisie. De binnen-forten worden beschoten. Door stukken bij Lier en op den Vosberg tusschen Waarloos en Waalhem wordt het bombardement van Antwerpen voortgezet.

De binnenforten van de Zuidzijde antwoorden. In den namiddag laat het Engelsch opperbevel aan generaal Deguise weten, dat alle verdere weerstand nutteloos is, en de Britten de veste zullen ontruimen. Om 5 uur in den namiddag wordt besloten tot terugtocht van de tweede divisie, terwijl generaal Deguise zich naar het fort St. Marie op den linkeroever begeeft.

De Noorderforten zijn nog niet aangevallen, maar zullen niets meer kunnen doen. Hun bezetting staat voor de keus: interneering in Holland of krijgsgevangenschap bij de Duitschers.

De tweede divisie en de Engelsche brigade trekken bij Burcht en 't Steen de Schelde over.

Het 1^e bataljon van het 10^e dekt bij Zelebosch den terugtocht der 6^e divisie, maar schijnt zelf vergeten te worden, terwijl de Duitschers reeds op Lokeren trekken en Zele reeds bezet hebben. Majoor Deisser wijkt. Het 11^e, 12^e linie en het 1^e jagers trekken van hier op Wondelgem terug, terwijl het 4^e jagers met de grenadiers bij Loo-cristy den vijand ophoudt. Hier blijft nog altijd het gevaar van afgesneden en omsingeld te worden voor de terugtrekkende troepen bestaan, temeer daar de vijand ook te Aalst meester is en van daar naar Gent oprukt.

Bij Quatrecht en Melle moet hij kost wat kost opgehouden worden. Deze taak wordt toevertrouwd aan de Belgische vrijwilligers, ruitery en de brigade fusiliers-mariniers van admiraal Ro-

narc'h gesteund door de 4^e gemengde brigade, (7^e, 8^e en 9^e batterij).

De brigade (2 regimenten en 3 bataljons en een compagnie mitrailleurs) Fransche mariniers verliet op 7 Oktober met zeven treinen Saint-Denis en Epinay-Ville-Taneuse naar Duinkerke.

Zij was in de maand Augustus 1914 gevormd, uit de depots van Cherbourg, Brest, Lorient, Rochefort en Toulon. Den 22ⁿ Augustus nam Ronarc'h er het bevel over. Het 1^e regiment stond onder kapitein Delage en het 2^e onder kapitein Varney. De brigade werd eerst naar het versterkt kamp van Parijs gestuurd. Zij was aangewezen voor de politiepatroelje en kreeg een verdere echter oppervlakkige opleiding. Er waren veel knapen onder van zeventien jaar. De Parijzenaars die hen eerst met veel geestdrift ontvangen hadden, veranderden van houding en noemden de matrozen « les demoiselles de la marine » (de juffrouwen der marine). De mariniers verlangden dan ook naar het front te gaan. Velen schaamden zich om in Parijs te moeten rondwandelen.

De brigade werd dan naar de sektors van het kamp gestuurd. De Duitschers naderden en bedreigden Parijs. De slag van de Marne verwijderde echter het gevaar en de matrozen kwamen nog niet in botsing met den vijand, doch moesten de gansche maand November manoeuvres doen en patroelje- en bewakingsdiensten verrichten.

Van 20 tot 24 September veranderde men hun uniform. De bloes en blauwe kraag werden door de tenue van het voetvolk vervangen, en dat was niet naar den zin der kerels, die fier waren op hun vloot-dracht.

« 't Is zot om Jean Gouin (bijnaam van den marinier) in een kapote te zien », schreef er een in zijn dagboek. En anderen lieten zich op dezelfde wijze uit.

Daar kwam eensklaps het bericht, dat men zou vertrekken. Den 7ⁿ Oktober stapte men in de treinen. Tijdens de reis zagen de mariniers de oorlogsverwoesting, de vernielde bruggen aan de Oise, de uitgebrande huizen van Creil, de stukgeschoten hoeven.

Om 11 ure 's avonds kwam de trein te Duinkerke aan. 't Plan was, dat men in deze Noordelijke havenstad uitstappen en er zich verder voor den strijd oefenen zou.

Maar er werd bevel gegeven in den trein te blijven, om de reis voort te zetten.

« Dan gaan we dus naar België! » klonk het. De lokomotief werd verwisseld en de trein reed de grens over en stopte te Adinkerke, het eerste dorp van Vlaanderen.

De bevolking kwam toegelopen, en verheugd de Fransche helpers te zien, juichte ze dezen toe. De kreten « Vive la France! » werden beantwoord met die van « Vive la Belgique! Vive le roi Albert! »

En zoo ging het ook op den verderen tocht naar Gent. Aan elk station, te Veurne, te Diksmuide, waar kort daarna de mariniers in een hel zouden strijden, verzamelden zich opgetogen en geestdriftige burgers. Men gaf bier, brood,

vleesch, kaas, tabak, sigaretten, sigaren, vruchten, enz.

Te Torhout kruiste men een trein met Belgische rekruten, die van Lier kwamen, er aan de forten hadden gewerkt, maar nu naar een kamp in Frankrijk werden gestuurd.

De soldaten van beide naties juichten elkander toe.

't Was nu het voornemen de brigade naar Antwerpen te sturen, om de veege veste te steunen, maar men wist nog niet, dat het ginds feitelijk met den weerstand gedaan was.

Ronarc'h ontmoette te Gent generaal Pau, verbindingsagent tusschen de geallieerde legers. Deze deelt mee, dat het Belgisch leger op den terugtocht en Antwerpen's lot beslist is. De Belgische ruitery dekt die beweging ten Zuiden van Lokeren. De Fransche brigade moet daaraan meehelpen, met de Belgische vrijwilligers en de verwachte Engelsche troepen.

Men dient den vijand dus voor Gent op te houden. Het garnizoen der hoofdstad van Oost-Vlaanderen, onder generaal Clooten, bestaat uit acht eskadrons ruitery, een gemengde brigade, een brigade vrijwilligers en twee linieregimenten. De 7^e Britsche divisie is op weg. Men moet met vereende krachten het wijkend Belgisch leger twee dagen tijd schenken.

In den nacht komen de twee laatste treinen der mariniers aan. De Gentsche bevolking ontvangt de troepen op de hartelijkste wijze.

« Welke brave lieden! » schreef een Bretagner naar huis. « Het is niet te gelooven, hoe goed we hier onthaald zijn! Ik zal dat nooit vergeten. We hebben alles in overvloed. En welk een geestdrift! »

De brigade wordt dan naar Melle gezonden. « Wij trekken door velden, prachtige begonia's, waartusschen wij misschien zullen sterven », schrijft een ander.

Sterven tusschen bloemen..., waarlijk een vreemde lotsbeschikking voor jongens der zee!

We zullen naderhand het gevecht bij Melle beschrijven; voorloopig volstaan we met de mededeeling, dat de mariniers, samen met onze troepen en de Britten, de voorgeschreven taak vervulden en den vijand verhinderden ons leger te omsingelen.

Dien 8^{en} Oktober maken de grenadiers zich van den vijand los, bij Zele, en wijken naar Gent. Het 4^e jagers rukt op Saffelare aan.

De tweede divisie verlaat dus Antwerpen, zooals we reeds zagen. De troepen zijn er immers machteloos. Hun konvooien bevinden zich reeds op den anderen oever.

In de stad woeden hevige branden. De burgerlijke overheden zijn op het stadhuis verzameld en blijven op hun post. In de buitenwijken sluipen schuwe kerels rond, belust op plundering. Ook stroomopwaarts aan de Schelde houden er zich op, loerend om in de verlaten dorpen hun slag te slaan.

Veel voorraad wordt vernietigd. Men brengt schepen met allerlei levensmiddelen en materiaal tot zinken, stort auto's in den stroom, vernietigt Duitsche schepen.

De kaden zijn bezaaid met uitrustingsstukken

geweren, ransels, munitie zelfs.

De overtocht aan het Steen is tragisch. Burgers dringen tusschen de soldaten door. Op de Schelde verheffen zich reusachtige vlammen van de petroleum uit de tanks. Van uit Waasland is de aanblik op Antwerpen verschrikkelijk. De lucht zit vol gloed en zware slagen donderen al maar voort.

Aan het Vlaamsch-Hoofd tracht men wat orde te brengen in de verwarde troepen, en ook de tweede divisie begint den ellendigen tocht door Waasland, langsheen de Hollandsche grens.

9^{en} Oktober: De laatste troepen trekken over de Schelde en de bruggen worden opgeblazen. De burgerlijke overheden vergaderen op 't stadhuis. Op vele plaatsen woedt brand. Het gemeentebestuur, dat te voren een motie gesteld heeft met de betuiging, dat de bevolking noch goederen, noch levens zal ontzien, noodig voor de belangen der veste en van het land, wil nu inlichtingen over de besluiten der legerleiding inwinnen. Deze heeft geen instructies gegeven, geen beslissingen meegedeeld. De bureelen van den staf zijn verlaten. Op den rechteroever zijn geen troepen meer, tenzij in de Noordelijke forten, welke echter machteloos zijn om de beweging van den vijand nog te hinderen.

De beschieting duurt voort en dreigt Antwerpen met algeheele vernieling, zonder belang of nut voor het land.

De overheden beraadslagen en besluiten een afvaardiging naar generaal von Beseler te zenden. Burgemeester De Vos, Louis Franck en Ryckmans, voorzitter en ondervoorzitter der onlangs gestichte intergemeentelijke kommissie, en de Spaansche konsul-generaal Mr Fransisco Sebra y Saiz, nemen die taak op zich en trotseeren de gevaren van het bombardement en dus der eerste Duitsche linies. Voorafgegaan door agenten met de witte vlag, rijden ze langs de Warande en ontmoeten buiten de Kielsche Poort de Duitse voorposten. Men blinddoekt hen en voert hen naar het groot-hoofdkwartier, te Thildonck.

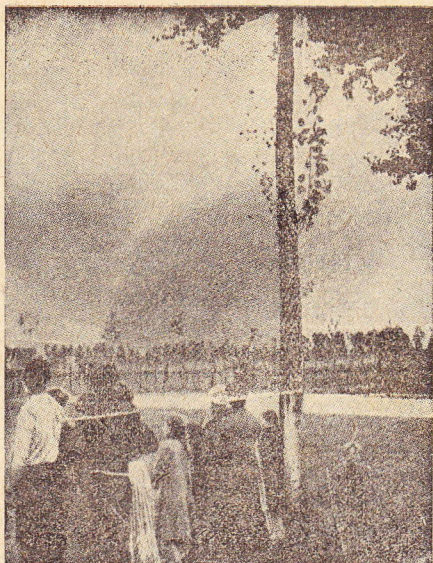
Generaal von Beseler is eerst zeer wantrouwend en vraagt waarom men hem geen generaal zendt. Hij heeft intusschen parlementairen naar Antwerpen gestuurd en wil hun komst afwachten, en stelt voor zulks te Contich te doen, wat dicht bij de stad is. Hij laat de beschieting van Antwerpen staken.

De parlementairen keeren terug en verklaren geen officieren in de stad te hebben ontmoet. De Konventie van Contich, de overgave van Antwerpen regelend, wordt opgemaakt. (1)

De Konventie bepaalt o.m. dat alle forten zich vóór den middag moeten overgeven.

De afvaardiging keert naar Antwerpen terug. In den nacht begeeft de heer Franck zich, allerlei gevaren trotseerend, naar het fort van Schooten, om mededeeling van het gebeurde te doen. Aldus worden de kommandanten der forten nog in de gelegenheid gesteld hun werken te vernielen en het garnizoen te laten aftrekken.

1) We zullen ook deze episode uitvoeriger mededeelen, naar een verslag van den heer Franck, ons welwillend gegeven

De bevolking van Waasland keek met ontzetting naar den brand.

Dienzelfden avond zendt generaal Deguise een officier naar Antwerpen, om de overgave te regelen, maar deze krijgt geen verbinding met den anderen oever. Den volgenden morgen bekrachtigt generaal Deguise de Konventie van Contich.

Dien 9ⁿ Oktober wordt de aftocht door Waasland voortgezet. Moerbeke wordt beschoten. De Duitschers nemen er ook een trein onder vuur, waardoor eenige stonden een paniek ontstaat. Sommige afdeelingen wijken naar Holland, en dat is het begin der interneering, welke wij in alle bijzonderheden zullen beschrijven. De vestingtroepen, die nog altijd op hun post zijn, moeten denzelfden weg inslaan, en aldus worden 30.000 Belgische soldaten en 2.000 Engelschen in Nederland ontwapend en naar kampen gevoerd.

In den nacht is het gros van het leger over het kanaal van Terneuzen. De terugtocht zal nog verder moeten doorgezet worden, want hier is de verbinding met de Bondgenooten nog onmogelijk.

De 7^e Engelsche divisie, die bij Melle den vijand moet helpen ophouden, komt te Gent aan.

De strijd bij Melle begint dien 9ⁿ Oktober, in den voormiddag. Den ganschen dag en den volgenden nacht duurt de worsteling voort.

10 Oktober: Intocht der Duitschers te Antwerpen. Marsch door de verlaten stad, waar slechts weinig burgers gebleven zijn. Generaal Deguise geeft zich over en wordt naar Duitschland gestuurd.

Den 8ⁿ Oktober is de Koning te Zelzate aangekomen; den 9ⁿ Oktober is hij te Eekloo, waar hij den nacht doorbrengt; den 10ⁿ Oktober vertrekt hij naar Brugge en Oostende, en ook de Koningin volgt dien weg.

Vestingtroepen wijken naar Holland. De 7^e Engelsche divisie neemt te Melle stelling bij de

Belgen en de Franschen. Gevechten bij Contich.

En zoo eindigen we ons algemeen overzicht van Antwerpen's beleg; om nu verschillende episoden afzonderlijk en uitvoeriger te beschrijven, vooraleer we ons leger zullen volgen naar den IJzer. Ook dienen we vooraf na te gaan, wat er in Frankrijk na den Marne-slag was gebeurd, want nu naderde het oogenblik, dat ook de Belgen, die zoo lang afzonderlijk en schier alleen tegen een geweldige overmacht gestreden hadden, plaats namen in het reusachtig front der naties, welke zich tegen de heerschzucht van Duitschland verzetten.

LXIV.

DE STRIJD BIJ Ste-KATHELIJNE-WAVER.

Den 28ⁿ September staan onze 1e en 2e divisie in den derden sektor, Waalhem-Lier; de 3e en 6e divisie in den vierden sektor, Waalhem-Schelde; de 4e divisie bij Dendermonde-Schoonaarde, terwijl de 5e divisie de algemeene réserve vormt.

't Is een schoone herfstdag, die uit den neveligen morgen oprijst. De hooge toren van Mechelen steekt hoog boven het landschap uit, als in de dagen, toen hier tusschen Nethe en Dijle de buitenmensen nog rustig hun groenten kweekten voor de befaamde markt der Romboutsstad en de steenbakkerijen vriemelende bijenkorven geleken.

Maar achter Mechelen hangen twee vijandelijke kabelballons te spieden en te loeren. Tauen vliegen tegen den wattigen hemel heen en weer, en al die beweging in de lucht voorspelt weinig goeds.

In de dorpen zijn de menschen nog veelal gebleven, onbewust van den storm die plotseling losbreken zal.

De vijand nestelde zich in de gemeenten aan den overkant, tot voorbij Lier, en hij was er zeer bedrijvig geweest. Zijn geschut stond opgesteld.

Onder-luitenant Henroz, kommandant van de 1^e kompagnie, 1^e bataljon van het 2^e regiment karabiniers, wiens verhaal we gedeeltelijk volgen (1), bevond zich met zijn mannen in de loopgraaf der tusschenruimte van de redoute Dorpvel en Ste-Kathelijne-Waver.

Voor de troepen leidt de weg van Mechelen naar Ste-Kathelijne-Waver, achter hen ligt de spoorlijn Mechelen—Duffel—Contich-kazerne—Antwerpen, die gesneden wordt door de groote baan Mechelen—Duffel, waartegen een fortje leunt. Links van hen, over Boschbeek, waakt het fort van Koningshoyckt. Ook van Waver leidt een weg naar Duffel. Zoo strekt zich daar het land uit voor de Nethe.

Om 11 uur in den voormiddag hooren de soldaten een gehuil, dan een vreeselijken slag. Ongeveer 150 meter vóór het fort Ste-Kathelijne-

1) « *Récits de Combattants.* »

Waver stijgt een rookkolon van minstens twintig meter op.

't Is een 42 centimeter-bom, die daar terecht komt. Elf minuten later barst een tweede granaat uiteen, 50 meter van de glacis. De vijand richt blijkbaar zijn vuur. Elf minuten later slingert de vijand zijn derde projektiel, en thans wordt het fort getroffen.

« Arme Kathelijne », zeggen de soldaten, onder den indruk van het geweld.

Het gansche fort davert. Het bombardement duurt voort.

Het beton, de pantsers van het verdedigingswerk zijn berekend op stukken van hoogstens 21 centimeter.

Manschappen klimmen, tusschen het vuur in, haastig op het fort en stoppen met zandzakken de barsten toe, om de versmachtende gassen te weren.

De beschieting duurt tot half-vijf in den namiddag. 't Is voor het fort een geweldige vuurdoop geweest.

's Nachts blijft het rustig, maar bij 't krieken van den dag wordt de beschieting hernomen. Weldra vallen de groote marmieten dicht op het fort. Soms ontploft er een, die slecht gericht is, in de tusschenruimte. 't Is een echte aardbeving. De bodem waggelt en men vreest, dat hij zich openen en allen verslinden zal.

Weldra neemt het vuur in hevigheid toe. Op zekere oogenblikken vallen er 20 tot 25 granaten van allerlei kaliber per minuut. Het geluid is oorverdoovend en nauwelijks kan men met elkaar spreken.

Iedereen vreest voor het fort, en telkenmale een obus doel treft, mompelen de mannen: « Arme Kathelijne! ».

Om 10 uur begint het geschut op de tusschenruimten, met shrapnells.

Rechts van de 1^e compagnie is die van kapitein-kommandant Havenith, bevelhebber der interval. Deze gelast onder-luitenant Henroz met een sektie de gevechtloopgraaf te bezetten, de overigen vestigen zich in de tweede loopgraaf 50 meter achter de eerste.

Onder die verplaatsing slaat een bui shrapnells in de bindingsloopgraaf neer: vier licht gewonden, waarbij sergeant Claudot, oorlogsvrijwilliger dien men moet wegvoeren. Dan komt de beurt aan het dorp Kathelijne-Waver.

Verscheidene salvos maken er vrij veel slachtoffers, waarbij tal van burgers en zoo ontstaat een paniek.

De verschrikte, angstige lieden vluchten heen, met een haastig gegrepen voorwerp; schreien de vrouwen sleuren hun kinderen mee, die luide gillen slaken. Als de avond valt, staan een aantal huizen in brand. Wij moeten machteloos dit akeelig schouwspel gadeslaan, woedend de ongelukken niet te kunnen wreken.

Van alle zijden broemt het kanon, de lucht, van rook verzadigd, is scherp en de kruitlucht bevangt ons de keel.

Langzamerhand keert de kalmte terug, de schildwachten nemen hun posten in, ginds over het prikkeldraadnet. Tot nu toe werd de keuken

in de loopgraaf toebereid naast een onderkomen van mitrailleurs; tijdens de beschieting ploft een ongelukkige granaat in den ketel waarin soep kookt en vleesch en soep worden naar alle kanten opgejaagd. Daar alle verbinding naar achteren afgesneden is, kunnen wij niet bevoorrad worden. Ik raad de soldaten aan hun nog overblijvende levensmiddelen te verorberen en hun reserverantsoen tot elken prijs te behouden.

De mannen, altijd bedaard en reeds de gevaren van den dag vergetend, protesteeren niet; dapper begeven zij zich naar hun waarnemingsposten, terwijl hun kameraden wat rust nemen. De nacht gaat zonder incidenten voorbij.

's Woensdags bezet de compagnie nog altijd dezelfde positie. Nauwelijks is de zon verzeen of het bombardement van het fort, de tusschenruimte en de redoute vangt weer in alle hevigheid aan. Ik ontvang versterking, de 2^e compagnie van het 3^e bataljon, van het 6^e linie, die zich in de tweede loopgraaf nestelt.

Meer dan 300 mannen vriemelen in dat hol. Ik bedenk welk een slachting er daar aangericht zou worden, moest er een twee en veertiger vallen! Ik sidder voor mijn manschappen als ik bepeins, aan welke gevaren zij blootgesteld zijn. Zien denken in hun voldoening over deze versterking alleen aan de overwinning.

Granaten van elk kaliber regenen van alle zijden, mijn-granaten ontploffen met vreeselijk gedruisch.

Het geschut wordt juister en treft onze borstwering. De loopgraaf wankelt, zal ze instorten? Granaatscherven vallen voor onze voeten. Eensklaps treft een granaat de loopgraaf. Als de rook optrekt, zien we met schrik dat verscheidene mannen onder de aarde bedolven liggen. Men hoort ze schreeuwen. Op het eerste oogenblik beweegt niemand zich; wij zijn als door de ontsteltenis aan den grond genageld. Eindelijk snellen verscheidene soldaten hun kameraden te hulp; ik nader en zie met ontzetting den armen Van der Stappen geheel onthoofd. Het hoofd, onverminkt, ligt aan zijn voeten, drie anderen, waarbij sergeant Dooms, zijn ernstig gewond. De granaten komen in als rukwinden. 't Is verschrikkelijk.

De mannen hebben zich op den grond gelegd, met hun deken op het hoofd om zich tegen scherven te beschutten en maar niets te zien.

Naast mij haalt een soldaat uit een zakboekje het portret van zijn vrouw en kinderen, drie, om hun moeder. Gedurende dit helsch bombardement wil deze arme man, die den dood van zoo nabij voelt, nog eens de zijnen bezien; tranen wellen in zijn oogen; treurig schudt hij het hoofd.

Ik zet mij nevens hem neer en slaag er in na eenige goede woorden zijn moed op te wekken.

Plotseling staat hij op, balt de vuist naar den vijand en roept:

« Komt dan maar, vuile Moffen, wij zullen eens zien of ge met de bajonet ook zoo sterk zijt als met uw twee en veertigers! »

Nauwelijks heeft hij de laatste woorden uitge-

Het onder waterzetten der Polders bij Antwerpen

schreeuwd of een nog geweldiger ontploffing dan alle vorige, doet ons opspringen.

Het poedermagazijn van het fort is in de lucht gevlogen.

« Arme Kathelijne ! »

De soldaten in de loopgraaf konden toen nog niet juist weten hoe erg het op 't fort gesteld was.

De bezetting had al twee ontzettende etmalen achter den rug. Neen, zoo had ze zich het bombardement niet voorgesteld. Het fort daverde als een rank vaartuig in een orkaan. De muren waggelden, de bodem bewoog zich. Dan stortten beton brokken neer. Gas en kruittlucht walmde door de gallerijen. De koepels barstten, de helft der kanonnen was buiten gevecht, toen met een allergeweldigsten slag het kruitmazijn de lucht in vloog. Vlammen sloegen op, steenen, beton, stukken staal werden weggeslingerd.

Mannen waren plots verdwenen, weggerukt in die helle van vuur, anderen lagen stervend, kermend van de smartvolle brandwonden.

En in de gansche omgeving duurt de storm maar voort. Onze artillerie antwoordt uit de intervallen, al wordt ook zij bestookt.

« Het is 11 uur 45, » vertelt onder-luitenant Henroz verder, « als een renbode mij hijgend en met bevende hand een gesloten envelop brengt. 't Is een bevel van den gouverneur der vesting. »

« In spijt der beschieting, hoe vreeselijk ook, moet ge tot het uiterste weerstand bieden, tot den dood ! »

Men zal het doen.

Ik stuur den bode terug, een jongen van achttien jaar, die onbekommerd voor granaten en shrapnells, naar zijn post terug loopt.

De Duitschers bombardeeren hardnekkig de schans van Dorpveld. Een twee en veertiger komt op een huis bij het fort terecht. Er blijft

maar een hoop puin over, steenen vallen tot in onze loopgraaf. De uren gaan toch voorbij en zachtkens verloopt de dag. In den avond vermindert de beschieting in kracht, de soldaten maken er gebruik van om heen en weer te stappen en de ledematen te ontspannen.

Zij zijn vroolijk, tevreden elkander terug te zien, gelukkig aan den dood ontsnapt te zijn en nog altijd wachten ze vol hoop de nadering der Duitschers af.

Gevolgen van den dag in mijn compagnie : een doode, vijf gewonden. Als de kleine posten uitgezet zijn, waakt ieder en wil niemand gaan slapen. Men verwacht een nachtelijken aanval en ieder wil dan klaar zijn, om het eerste schot te lossen en waardig den vijand te onthalen.

Tegen de verwachting in, gaat de nacht kalm voorbij buiten eenige patroeljes, die in de omgeving van het dorp opgemerkt worden.

Zoo wordt het Donderdag, 10 Oktober. Het bombardement begint nog heviger dan de vorige dagen, zoowel op de tusschenruimte als op de achtergelegen stellingen. De Duitschers overstroomden ons met projektielen van alle kaliber. Ieder blijft onwrikbaar onder den stortvloed van ijzer. Onze batterijen antwoorden nog altijd. De forten zwijgen. Ste-Kathelijne-Waver is ontrend. De beschieting wordt met ongekende hevigheid voortgezet, alsof de vijand ons alleen door zijn artillerie wil verpletteren, waartegen hij ons machteloos weet. Het geraas is onbeschrijfelijk.

In minder dan twintig minuten tel ik drie dooden en een tiental gewonden. Mijn loopgraaf dreigt in te storten en, kost wat kost, moeten wij ze herstellen. Op mijn vraag bieden zich eenige vrijwilligers aan, en ze werken vlijtig, in spijt van het vuur. De verliezen zijn groot, maar niemand wil wijken. Het bevel is gekomen tot